В55

2222

Національний педагогічний університет
імені М.П.Драгоманова

Виходцева Ольга Анатоліївна

УДК 159.953

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСВОЄННЯ ТЕКСТОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ СТУДЕНТАМИ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

19.00.07 - педагогічна та вікова психологія

Автореферат дисертації
на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

1641

БІБЛІОТЕКА
НПУ імені М.П. Драгоманова

Київ - 2004

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100310094

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник - доктор психологічних наук, професор,
член-кореспондент АПН України
ЧЕПЕЛЄВА Наталія Василівна,
Інститут психології ім. Г.С.Костюка АПН України,
заступник директора

Офіційні опоненти - доктор психологічних наук, професор
ФОМІЧОВА Людмила Іванівна,
Інститут корекційної педагогіки і психології
Національного педагогічного університету
імені М.П.Драгоманова,
завідувач кафедри сурдопедагогіки

кандидат психологічних наук
БОНДАР Світлана Іванівна,
Академія праці і соціальних відносин,
завідувач кафедри іноземних мов.

Провідна установа - Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України, кафедра психології, м. Київ.

Захист відбудеться "17" листопада 2004 р. о 16.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.10 в Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий "___" жовтня 2004 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради Долинська Л.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

Актуальність дослідження. Усвідомлення зростаючої ролі освіти як одного з основних інститутів соціалізації людини, який сприяє формуванню творчої, гармонійно розвиненої особистості, є важливим фактором розв'язання завдань соціально-економічного та культурного розвитку суспільства та однією з ключових тенденцій розвитку сучасного суспільства. Провідним фактором розвитку освіти виступає її зміст, в якому відображені ціннісні, гуманістичні та творчі компоненти життя суспільства. Він є основним засобом формування професійної компетентності майбутнього спеціаліста, а тому постійно повинен доповнюватись, оновлюватись.

Інформаційне суспільство вимагає нових ідей, нових знань, нових способів прискореного отримання та постійного оновлення знань, потребує формування нового мислення та засвоєння певних моральних та поведінкових норм. Відповідно до нових вимог суспільства змінюється і мета освіти - формування соціально значущих рис, пов'язаних із соціально-комунікативними, інформаційними та інноваційно-технологічними можливостями студентів, здатності адаптуватись до різноманітних ситуацій, самостійно набувати нові знання та використовувати їх на практиці, критично мислити, грамотно працювати з інформацією, брати на себе відповідальність за свої вчинки, мати необхідний рівень соціально-психологічної компетенції, ефективно взаємодіяти та спілкуватися з іншими людьми. Цьому сприяють наступні умови:

- включення кожного студента в активний пізнавальний процес;
- скорочення репродуктивних форм роботи з матеріалом;
- запровадження нових, особистісно-зорієнтованих технологій навчання;
- забезпечення вільного доступу до необхідної інформації;
- посилення практичної спрямованості змісту навчальних дисциплін разом з його фундаменталізацією та гуманізацією (Б.П.Бархаєв).

Реалізація зазначених вище умов передбачає використання найновітніших наукових та технологічних досягнень у змісті та організації навчального процесу. Останнім часом дослідники приділяють багато уваги розробці проблем навчальної та учбової діяльності. Питання навчання та засвоєння знань розглядали в своїх роботах А.М.Богуш, Т.Н.Брусенцова, В.В.Давидов, Д.Б.Ельконін, Г.П.Єрмоленко, Б.Н.Зальцман, М.Н.Іванова, В.Я.Ляудіс, С.Д.Максименко, І.Д.Пасічник, Р.С.Петровічев, С.Л.Рубінштейн, В.О.Соловієнко, Н.Ф.Тализіна, Т.Б.Хомуленко. Такий аспект проблеми засвоєння знань, як розуміння інформації, досліджували В.Г.Андросюк, М.С.Антонюк, С.П.Бочарова, А.А.Брудний, Л.П.Доблаєв, В.В.Знаков, Т.М.Капунова, Ю.К.Корнілов, О.М.Корніяка, Г.С.Костюк, О.О.Леонтьєв, С.Д.Максименко, В.О.Моляко, І.Ф.Нєволін, А.О.Смірнов. В процесі засвоєння навчального матеріалу студенти вивчають друковані джерела, тому значна кількість досліджень присвячена вивченню проблеми опрацювання тексту (І.Р.Гальперін, Т.М.Дрідзе, О.М.Копиленко, А.І.Луньков, А.Я.Мікк, А.Ф.Пантелєєв). Широко розробляється проблема навчання читанню як основи ефективного опрацювання текстової інформації (Т.П.Будякова, Г.В.Марковець, І.В.Усачова, Б.І.Ходос, Н.В.Чепелєва).

При висвітленні проблеми засвоєння знань більшість дослідників спрямовують свою увагу на вивчення процесу пізнавальної діяльності школяра (Я.Ф.Андреєва, О.Д.Главінська, Г.О.Горбань, Е.З.Івашкевич, М.Л.Смульсон). Однак, є дослідження, результати яких свідчать, що загальноосвітня школа недостатньо уваги приділяє формуванню в учнів прийомів опрацювання текстової інформації (Г.В.Марковець, І.В.Скрипник, Е.Г.Соломка, Н.В.Чепелєва). Тому актуальність нашої роботи зумовлена необхідністю поглибленого вивчення закономірностей засвоєння навчальних і наукових текстів майбутніми фахівцями та вироблення умінь опрацювання текстової інформації. Особливо значущим це є для майбутнього вчителя, який повинен уміти формувати прийоми роботи з текстовою інформацією у своїх учнів, а значить досконало володіти ними сам.

Враховуючи соціальну значущість зазначеної вище проблеми та недостатню її розробленість у сучасній педагогічній психології, було обрано **тему** дисертаційного дослідження "Психологічні особливості засвоєння текстової інформації студентами вищих педагогічних закладів освіти".

Зв'язок з науковими планами, темами, програмами. Дисертаційне дослідження пов'язане з комплексною темою кафедри психології та педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова "Структура і зміст діяльності практикуючого психолога в системі ступеневої підготовки" і затверджена Радою університету (протокол № 7 від 24.02.2000 р.) та Радою з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 3 від 13.04.2000 р.).

Об'єктом дослідження є процес переробки текстової інформації.

Предметом дослідження виступають психологічні особливості засвоєння текстової інформації студентами вищих педагогічних закладів освіти.

Мета дослідження - з'ясувати психологічні особливості засвоєння текстової інформації у студентів педагогічних вузів з метою оптимізації їх навчально-професійної діяльності.

Основними гіпотезами дослідження є наступні:

1. Засвоєння текстової інформації – складний процес, що включає в себе сприймання, розуміння та запам'ятовування інформації, її зберігання та актуалізацію (відтворення та використання в діяльності); центральною ланкою даного процесу є розуміння тексту.
2. Провідною психолого-педагогічною умовою формування прийомів засвоєння тексту є вироблення у студентів умінь когнітивного та смислового опрацювання текстової інформації.

Досягнення мети дослідження передбачало розв'язання наступних **завдань**:

1. Визначити теоретичні підходи до проблеми засвоєння текстового матеріалу.
2. Дослідити особливості процесу засвоєння текстової інформації студентами.
3. Визначити умови формування прийомів засвоєння текстової інформації у студентів вищих педагогічних закладів освіти.
4. Розробити програму формування у студентів прийомів роботи з текстом.

Теоретико-методологічною основою дослідження виступили теоретичні положення психології читання (Л.С.Виготський, Л.П.Доблаєв, О.О.Леонтьєв,

І.Ф.Нєволін, Н.В.Чепелєва), психології розуміння (А.А.Брудний, М.І.Жинкін, В.В.Знаков, Г.С.Костюк, С.Д.Максименко, В.О.Моляко, А.О.Смірнов), психології навчання та засвоєння знань (В.В.Давидов, Д.Б.Ельконін, О.В.Скрипченко, Т.Б.Хомуленко).

Для розв'язання завдань дисертаційної роботи було використано наступні **методи дослідження**: теоретичний аналіз проблеми, констатуючий та формуючий експерименти, аналіз продуктів діяльності студентів, опитування, співбесіда з використанням модифікованої методики "вичерпування" інформації (за І.Ф.Нєволіним), статистичні методи обробки даних.

База дослідження. Дослідження проводилося на базі Кіровоградського державного педагогічного університету імені В.Винниченка та Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Всього дослідженням було охоплено 225 студентів другого та третього року навчання. У констатуючому експерименті взяли участь студенти другого курсу факультету української філології, природничо-географічного та історичного факультетів та третього курсу факультету української філології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова та факультету української філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені В.Винниченка, всього 151 особа. У формуючому експерименті взяли участь студенти третього курсу природничо-географічного факультету Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова та студенти другого і третього курсу філологічного факультету Кіровоградського державного педагогічного університету. Загалом формуючим експериментом було охоплено 74 студенти.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів дослідження:

- вперше застосовано комплексний підхід до вивчення проблеми переробки та засвоєння текстової інформації з урахуванням усіх складових цього процесу – сприймання, розуміння, запам'ятовування, зберігання та актуалізації матеріалу.

- дістало подальшого розвитку вивчення закономірностей опрацювання та засвоєння текстового матеріалу у зв'язку з використанням його структурно-смислового аналізу.

- уточнено і поглиблено ідеї про особливості засвоєння навчальних текстів. Основна увага приділялася володінню прийомами опрацювання текстового матеріалу: провідній ролі розуміння в засвоєнні текстової інформації із одночасним залученням перцептивних та мнемічних процесів; смисловому аналізу тексту; володінню основними когнітивними операціями та прийомами розуміння тексту, а також залежності процесу засвоєння матеріалу від його структурно-семантичних особливостей.

Практична цінність дослідження полягає в тому, що результати роботи можна розглядати як складову частину рекомендацій щодо підвищення ефективності засвоєння текстової інформації в процесі спеціального навчання студентів прийомам опрацювання та засвоєння навчальних та наукових текстів. Розроблений спецкурс та методичні рекомендації щодо розвитку умінь ефективного опрацювання текстової інформації були впроваджені в навчальний процес

Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Розроблена навчальна програма спецкурсу "Психологічні основи опрацювання навчального тексту" спрямована на оволодіння студентами прийомами переробки текстової інформації, сприяє підвищенню ефективності засвоєння навчального матеріалу і може бути використана викладачами вищих навчальних закладів при викладанні ними навчальних дисциплін.

Надійність і вірогідність результатів дослідження забезпечена методологічним обґрунтуванням вихідних положень, відповідністю методів дослідження його меті і завданням, поєднанням якісного і кількісного аналізу експериментальних даних.

Апробація роботи та впровадження результатів дослідження. Основні положення дисертації і результати дослідження доповідались і отримали схвалення на Міжнародній науково-теоретичній конференції "Психолого-теоретичні проблеми підготовки вчительських кадрів в умовах трансформації суспільства" (Київ, 2000 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції "Проблема вищої педагогічної освіти у світлі рішень II всеукраїнського з'їзду працівників освіти і виступу президента України Л.Д.Кучми" (Київ, 2001 р.), Міжнародній науковій конференції, присвяченій 35-річчю наукової та педагогічної діяльності академіка С.Д.Максименка "Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології" (Київ, 2001 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції "Професіоналізм вчителя початкових класів" (Ялта, 2002 р.), IУ науково-практичній конференції "Психологічна наука в медичній та соціальній практиці" (Київ, 2002 р.), VI Костюківських читаннях (Київ, 2003 р.), щорічних науково-звітних конференціях викладачів Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (2000-2002 рр.) та на засіданнях кафедри психології та педагогіки Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (1999-2002). Результати роботи було **впроваджено** в навчальний процес кафедри російської мови Кіровоградського державного педагогічного університету (довідка № 57 від 9.09.2003 р.) та кафедри загальної психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (довідка № 07-10/1184 від 04.12.2001 р.), а також в роботу Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 358 від 02.10.2003 р.).

Зміст та результати дослідження відображено у 10 наукових публікаціях, серед яких 4 статті у фахових виданнях, затверджених ВАК України, матеріали конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури, який налічує 243 назви, та додатків. Основний текст дисертації викладено на 161 сторінці, текст містить 9 таблиць, 3 рисунки, 5 діаграм та 1 схему на 7 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, виділено об'єкт і предмет дослідження, визначено його мету, сформульовано гіпотезу та завдання.

розкрито методологічні та теоретичні засади дослідження, висвітлено наукову новизну, теоретичне і практичне значення, наведено дані про апробацію роботи, її структуру та обсяг.

У **першому розділі** "Психологічні особливості засвоєння текстової інформації" аналізується стан досліджуваної проблеми у психологічній літературі, подається розгляд етапів засвоєння інформації, висвітлюється вплив особливостей навчального тексту на його засвоєння читачем.

Існує багато визначень терміну "засвоєння". Зокрема, зазначається, що процес засвоєння знань можна розглядати як зв'язок нових елементів (нової інформації) з вже набутими "вузлами" мережі знань (С.А.Ізюмова). Ми схиляємося до думки, що засвоєння є однією з форм пізнавальної діяльності. Згідно з С.Л.Рубінштейном, засвоєння виступає центральною ланкою процесу навчання.

Засвоєння навчального матеріалу визначається низкою різноманітних факторів – зовнішніх та внутрішніх. Зовнішні фактори - це складність навчального матеріалу, умови навчальної діяльності та ін. До внутрішніх факторів слід віднести мотивацію, ступінь адаптації до умов навчальної діяльності, інтелектуальну активність та інше. С.Л.Рубінштейн, Н.А. Менчинська, Д.Н.Богоявленський пов'язують засвоєння знань з психологічними особливостями суб'єкта навчальної діяльності: емоційною сферою, пам'яттю, увагою, мисленнєвими та вольовими процесами, працездатністю та втомлюваністю. Згідно точки зору Г.П.Єрмоленко, процес засвоєння має дві сторони: процесуальну та результативну. Процесуальна сторона вбирає в себе пізнавальні процеси та стани суб'єкта пізнавальної діяльності, а результативна – використання засвоєного матеріалу для розв'язання теоретичних та практичних завдань.

Як зазначають деякі дослідники, індивідуальний темп засвоєння нових знань пов'язаний із рівнем розвитку пам'яті, вербальним та соціальним інтелектом, високим рівнем аналітичності при класифікації об'єктів, високим рівнем метапам"яті, умінням використовувати продуктивні стратегії розв'язання завдань (С.А.Ізюмова).

Щодо етапів засвоєння, то С.Л.Рубінштейн зазначав, що слід виділяти: безпосереднє сприймання матеріалу; його мисленнєве опрацювання, осмислення; запам'ятовування та зберігання; використання знань в практичній діяльності. Б.П.Бархаєв відзначає, що традиційно у процес засвоєння знань включають сприймання, осмислення, закріплення знань та їх використання в діяльності. На думку І.Д.Пасічника, засвоєння знань включає: сприймання та розуміння навчального матеріалу; запам'ятовування; відтворення та застосування набутих знань на практиці. Д.С.Карпенко, О.М.Карпенко, О.М.Шліхунова зазначають, що процес засвоєння знань має три послідовних етапи: засвоєння знань на рівні уявлення, на рівні упізнавання та на рівні відтворення. Кожний з цих етапів є окремою фазою навчання; всі вони характеризуються певними вимогами до системи елементів навчання та до організації навчального процесу.

Ми, спираючись на точку зору С.Л.Рубінштейна, пропонуємо виділяти наступні етапи засвоєння:

1. сприймання матеріалу;

2. його розуміння;
3. запам'ятовування;
4. зберігання;
5. актуалізацію (відтворення та використання в діяльності).

Всі етапи тісно взаємопов'язані. При сприйманні матеріалу необхідним є одночасно його осмислення (смислове сприймання); розуміння матеріалу позитивно впливає на його запам'ятовування та актуалізацію; використання в діяльності та постійне переосмислення сприяють кращому зберіганню. Кожен етап має свою специфіку, на кожному з них студенти зустрічаються з певними труднощами. Наприклад, на етапі розуміння матеріалу може виникнути смисловий бар'єр, подолати який допомагають пояснення викладача або автора тексту. На етапах запам'ятовування, відтворення та використання набутих знань на практиці можуть виникнути смисловий, логічний та мовленнєвий бар'єри. Наприклад, коли матеріал механічно запам'ятовується, при розв'язанні навчальних завдань студент не може використати свої знання через їх формальність, малодинамічність. Тому найбільш продуктивним запам'ятовуванням є осмислене запам'ятовування головного змісту матеріалу.

Як зазначають О.О.Леонтьев та П.Я.Гальперін, основою засвоєння знань є не сприймання, яке виступає джерелом засвоєння, а дія – зовнішня (практична) чи внутрішня (розумова). Це дозволяє зробити висновок, що засвоєння знань передбачає, в першу чергу, засвоєння відповідних дій та операцій, продуктом яких є знання. Розуміння знань та їх засвоєння передбачає включення цих знань в систему набутого досвіду. На нашу думку, центральною ланкою процесу засвоєння знань є розуміння матеріалу, адже не осмислений та не зрозумілий матеріал буде просто заучуватись, а в пам'яті така інформація зберігається та реконструюється гірше, ніж осмислена та пов'язана із набутим досвідом.

В процесі засвоєння знань набутий досвід впливає на сприймання та розуміння нової інформації, а нова інформація, в свою чергу, впливає на переосмислення набутого досвіду. Це призводить до реорганізації знань (перегрупування, узагальнення матеріалу тощо).

Засвоєння навчального тексту – один з аспектів навчально-професійної діяльності студентів. На цей процес впливають логіко-смислова структура та інформативна насиченість текстового повідомлення, питома вага наочності та прикладів, рівень знань студентів та їх уміння ефективно працювати з текстом. При засвоєнні навчального тексту слід враховувати, наскільки важливою для студента є тема, чи є у нього зацікавленість у даному матеріалі, наскільки вдалою є внутрішня організація визначень та прикладів та інше. Найбільш повно засвоюється та інформація, яку представлено в поєднанні друкованого тексту та наочності. Як зазначають спеціалісти з психології читання, засвоєння тексту слід вважати задовільним, якщо воно дорівнює 70 % викладеної інформації (А.Я.Мікк).

На засвоєння текстової інформації суттєво впливає рівень читацької культури студента. Безсистемне поверхове "знімання" інформації не дає пізнавально-розвивального ефекту; для глибокого засвоєння тексту необхідним є уміння структурувати та переструктуровувати інформацію, здатність переосмислити нову

інформацію на основі набутого досвіду. Отже, осмислене читання є необхідною умовою ефективного опрацювання тексту та засвоєння знань. У вищому навчальному закладі значна кількість матеріалу дається студентам для самостійного опрацювання, тому самоосвітнє читання відіграє велику роль у формуванні професійної свідомості майбутнього фахівця (Н.В.Чепелєва). Стимулюючи пізнавальну роботу студентів як в аудиторії, так і за її межами, викладач створює підґрунтя для дослідницької діяльності студентів. Елемент дослідництва – важлива складова мотиваційної сторони засвоєння знань.

При вивченні навчального тексту студенти опрацьовують основну та надмірну інформацію. Надмірна інформація позитивно впливає на засвоєння за умови, що вона є "містком", який дозволяє з'єднати нову інформацію з набутими знаннями. Але велика кількість надмірної інформації – це фактор, який негативно впливає на самостійну роботу студентів. Повна відсутність надмірної інформації ускладнює виділення основного, головного матеріалу, тому в навчальних текстах поруч із основним повинен бути і додатковий матеріал.

Ефективність та якість засвоєння навчального тексту пов'язані із попереднім його опрацюванням. Установка на розуміння, на знаходження інформації з метою відповіді на запитання або розв'язання завдань сприяє більш уважному опрацюванню тексту, націлює студентів на глибоке проникнення в семантику тексту. Якщо автор залишає в тексті лакуни, це стимулює мисленнєву діяльність читача, підштовхує його до пошуків відповіді на поставлене до тексту запитання (в даному випадку йдеться про діалогічну взаємодію з текстом та про самостійну постановку запитань до тексту). Щоб засвоїти текст, читач повинен вийти на рівень рефлексії, повно та глибоко зрозуміти викладений матеріал. Швидкість осмислення, уміння аналізувати та вибирати головне є підґрунтям успіху у навчанні. Чим краще студент зрозумів текст, тим вищим та повнішим буде ступінь засвоєння матеріалу. Тому є необхідність створення та впровадження в навчальний процес спеціальної програми, спрямованої на формування у студентів умінь ефективно опрацьовувати текстову інформацію з метою її кращого розуміння та засвоєння.

Повне та глибоке засвоєння знань неможливе без володіння прийомами ефективного опрацювання текстової інформації. Ефективне опрацювання друкованого джерела передбачає осмислене сприймання та запам'ятовування матеріалу, що допомагає більш повному та глибокому відтворенню та використанню в навчально-професійній діяльності. Кінцевим результатом ефективного опрацювання інформації є її засвоєння. Процес засвоєння інформації вбирає в себе сприймання, розуміння, запам'ятовування, зберігання та актуалізацію (відтворення та використання в діяльності) вивченого матеріалу. Центральною ланкою процесу засвоєння виступає розуміння інформації, яка підлягає вивченню. Розуміння матеріалу допомагає пов'язати нову інформацію з набутими знаннями, а відсутність розуміння призводить до формального засвоєння знань.

Кращому розумінню, а отже, і засвоєнню текстового матеріалу допомагає уміння структурувати та переструктуровувати опрацьовану інформацію. Уміння розмежовувати основну та другорядну інформацію сприяє підвищенню рівня опрацювання тексту та допомагає більш повному закріпленню матеріалу в пам'яті.

Тому володіння прийомами інформаційно-пізнавального та смислового опрацювання тексту є необхідною умовою ефективного опрацювання текстової інформації з метою її засвоєння.

У **другому розділі** "Особливості переробки текстової інформації студентами" висвітлено результати констатуючого експерименту, спрямованого на визначення рівня сформованості в студентів умінь опрацьовувати навчальні тексти.

У дослідженні брали участь студенти другого курсу факультету української філології, природничо-географічного та історичного факультетів та третього курсу факультету української філології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова та факультету української філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені В.Винниченка, всього 151 особа.

При визначенні методики констатуючого експерименту ми виходили з того, що досліджувані мали певні навички опрацювання друкованих джерел. Крім того, ми припустили, що студенти отримали базові знання про теорію тексту та його структуру при вивченні шкільного курсу української мови та літератури. Достатнім у досліджуваних був і рівень фонових знань, оскільки в експерименті використовувалися навчальні тексти, які входять до курсу "Загальна психологія". Додаткові відомості про рівень сформованості засвоєння текстової інформації досліджуваних було отримано при аналізуванні приміток та підкреслень, які студенти робили під час читання експериментальних текстів.

Для визначення рівня сформованості основних операцій опрацювання текстового повідомлення нами були використані методики складання плану тексту, формулювання основної думки тексту, виділення ключових слів, а також відповіді на запитання за змістом тексту та розв'язування завдань з психології.

Методика складання плану тексту дозволяє простежити спрямованість студента на опрацювання поверхової або смислової структури повідомлення. Складання плану та схеми тексту передбачає, в першу чергу, структурування інформації. При орієнтуванні на смислову структуру тексту студенти прагнуть повніше та глибше зрозуміти матеріал, намагаються переструктурувати текстову інформацію, а це призводить до складання пізнавальних планів та схем. Спрямованість на опрацювання поверхового шару інформації виливається в складання мнемічних планів та схем, які допомагають досить точно та повно відтворити зміст тексту, але не передбачають переструктурування інформації з метою її більш глибокого розуміння, а отже, і більш ефективного засвоєння. При аналізі складених досліджуваними планів ми звертали увагу не лише на виділення основних змістових блоків повідомлення, але й на трансформацію змісту тексту залежно від розуміння студентами смислової структури твору. Згадана вище методика дозволяє дослідити особливості структурування та переструктурування текстової інформації, а також вказує на сформованість у реципієнта операцій стиснення та семантичного зважування інформації, що є складовими операції переструктурування.

Такий вид роботи, як визначення ключових слів повідомлення, сприяє формуванню у студентів уміння виділяти в тексті головне, істотне, допомагає їм структурувати текст та семантично зважувати інформацію. Ключові слова та

словосполучення являють собою найістотніші для розкриття теми слова та словосполучення, які часто повторюються в текстовому повідомленні. Уміння їх визначити дозволяє швидко зорієнтуватися в тексті, відшукати та узагальнити необхідну інформацію. Правильно визначивши ключові слова тексту, які по суті є "смисловими віхами" повідомлення, студент без утруднень може визначити концепт повідомлення, об'єднавши виділені слова в речення, яке буде слугувати відображенням смислової структури повідомлення. Неправильне виділення ключових слів є свідченням нерозуміння опрацьованого матеріалу.

Краще осягнути смисл тексту допомагає формулювання основної думки повідомлення. При виконанні цього виду роботи студенти користувалися диференційним алгоритмом читання, який дозволяє швидко визначити концепт тексту. При розумінні основної думки повідомлення студенти проникали в смислову структуру тексту, а це допомагало більш повно та глибоко осмислити матеріал. Формулювання основної думки повідомлення сприяє кращому запам'ятовуванню інформації та дозволяє визначити, наскільки правильно, повно, глибоко та адекватно досліджуваний зрозумів текст. Неправильне визначення концепту повідомлення вказує на викривлене розуміння матеріалу. Якщо студент дає неповне, нечітке формулювання основної думки тексту, це сигналізує про неглибоке розуміння тексту.

Використання такого виду роботи з текстом, як відповіді на запитання, допомагає проконтролювати рівень засвоєння матеріалу. Різні види запитань (закриті, відкриті) спрямовуються на висвітлення як поверхової, так і смислової структури тексту. Викладач має змогу скеровувати запитання, програмуючи як просте відтворення вивченого матеріалу, так і діалогічну взаємодію з текстом. При відповіді на запитання студент може орієнтуватись на послідовність викладення матеріалу в тексті, а може переструктуровувати інформацію, що свідчить про включення нових знань в систему набутого досвіду. Іноді текст не містить прямої відповіді на поставлене запитання, тоді студенту треба проаналізувати матеріал, співвіднести його з вже набутими знаннями, щоб відшукати відповідь. Для створення ситуації діалогічної взаємодії з текстом запитання повинно передбачати, наприклад, можливість співставлення смислових позицій автора тексту та читача. Тоді відповідь студента буде вбирати апеляції до автора, погодження або непогодження з його точкою зору, його аргументацією, емоційне реагування на текст, коментарі.

Ще одним видом роботи, який допомагає кращому закріпленню навчального матеріалу, є розв'язання завдань. Розв'язання завдань є одним з видів актуалізації опрацьованої інформації. Уміння використати вивчений матеріал в навчальній діяльності слугує показником повного та глибокого засвоєння знань. Різні види завдань з психології (проблемні, діагностичні, прикладні; інтерполяційні та екстраполяційні) допомагають студентам підготуватися до практичної діяльності педагога та сприяють розвитку їх творчого мислення. Змістом проблемних завдань є питання теорії та методології психології. Прикладні завдання спрямовані на навчання студентів психологічного аналізу педагогічних ситуацій. При розв'язанні діагностичних завдань розглядаються закономірності становлення і функціонування

різних психічних явищ. Інтерполяційні завдання потребують використання набутих знань, вони містять вже відому інформацію, аналіз якої допомагає вибрати правильний шлях розв'язання. Розв'язання екстраполяційних завдань передбачає необхідність виходу за межі відомої інформації та використання додаткового матеріалу.

Під час опрацювання експериментального тексту "Види пам'яті" перед досліджуваними ставилося завдання уважно прочитати текст (час читання фіксувався) і скласти до нього план або схему та сформулювати основну думку повідомлення (студенти Кіровоградського державного педагогічного університету виконували ці завдання і при опрацюванні тексту "Психологія мислення і дослідження в галузі штучного інтелекту. "Комп'ютерна метафора"). Студентам також пропонувалося виписати ключові слова тексту.

Передбачалося, що складаючи мнемічні план або схему, досліджувані будуть в основному застосовувати операцію структурування, виділяючи зовнішню структуру тексту. А при складанні пізнавального плану або схеми орієнтація буде йти на виділення смислової структури тексту, що вимагає застосування операції переструктурування. Уміння проводити переструктурування сприйнятої інформації вимагає і формулювання основної думки повідомлення. Перерахування основних проблем тексту або визначення тематики опрацьованого матеріалу замість визначення концепту тексту вказує на невміння виділяти смислову структуру тексту, що є показником неглибокого розуміння опрацьованого матеріалу. Повнота та аргументованість відповідей, які студенти давали на запитання до тексту та при розв'язанні завдання, також є показниками розуміння опрацьованого матеріалу. Неповна або неправильна відповідь свідчить про те, що сприйняту інформацію не було засвоєно.

Для оцінки результатів складання планів експериментальних текстів ми користувалися шкалою, розробленою Н.В.Чепелєвою. При оцінюванні планів найбільш високий бал отримувала робота, яка відображувала смислову структуру повідомлення, а найменший бал ми ставили за план, який не відображував ані смислової, ані поверхової структури повідомлення.

При оцінюванні завдання "Сформулювати основну думку тексту" ми користувалися наступними параметрами: найвищий бал отримував досліджуваний, який правильно виділив концепт текстового повідомлення, а найменший бал ми ставили у випадку невиконання завдання студентом.

Оцінюючи виконання такого завдання, як виділення ключових слів тексту, ми користувалися наступними параметрами: за повне правильне виділення ключових слів студент отримував 6 балів, за неповний перелік – 4 бали, за неправильне визначення ключових слів – 2 бали, за відсутність виділених ключових слів тексту – 0 балів.

Крім того, наявність власних оцінок, приміток та висновків дала нам можливість відстежити наявність та відсутність спрямованості студентів на діалогічну взаємодію з текстом.

Аналіз результатів констатуючого експерименту показав, що структурно-семантичні особливості тексту впливають на характер перебігу когнітивних

операцій читання. Однак провідним фактором при опрацюванні навчального тексту виступають уміння структурувати та переструктуровувати повідомлення, проводити стиснення та семантичне зважування текстової інформації, вести діалог з текстом та його автором, що залежать від рівня засвоєння текстової інформації.

Студентам з високим рівнем засвоєння тексту притаманне прагнення глибоко зрозуміти матеріал, виділити в ньому головне. Запам'ятовуючи основний зміст тексту, при відтворенні досліджувані переструктуровують інформацію. Опрацювавши матеріал, такі студенти ефективно використовують набуті знання в діяльності. Показниками високого рівня засвоєння в даному випадку є і складання пізнавального плану, і правильне формулювання основної думки повідомлення.

Для студентів із середнім рівнем засвоєння тексту характерним є повне, але неглибоке розуміння текстового повідомлення. Вони орієнтуються на складання розгорнутого мнемічного плану, мнеміченої схеми. Відтворення тексту – повне, але без переструктурування інформації. Можливими є випадки неповного, часткового відтворення матеріалу. Завдання сформулювати основну думку такі студенти сприймають як завдання перерахувати основні теми або проблеми тексту, можуть написати анотацію. Показниками середнього рівня засвоєння виступають: 1. складання розгорнутого мнемічного плану, мнемічного плану-конспекту, складання мнемічної схеми; 2. перерахування основних тем або проблем тексту, виділення головної думки без належного формулювання.

Студенти, які мають низький рівень засвоєння текстової інформації, часто неглибоко (або неправильно) його розуміють. Неповне запам'ятовування основної інформації, орієнтація на запам'ятовування фактологічної інформації негативно впливають на актуалізацію знань. Невміння відтворити основні засади тексту та невміння використати отриману інформацію на практиці знижують ефективність засвоєння знань. Показниками низького рівня засвоєння тексту виступають: 1. складання нерозгорнутого мнемічного плану; 2. неправильне формулювання основної думки.

Результати констатуючого експерименту показали, що більшості студентів притаманний невисокий рівень засвоєння текстової інформації. Це пов'язане передусім з недостатньою сформованістю операцій структурування, переструктурування та семантичного зважування інформації. Студенти володіють операцією структурування, що допомагає їм складати мнемічні плани і схеми повідомлення та визначати загальну тематику тексту. Але при виконанні інших когнітивних операцій, спрямованих на виявлення смислової структури тексту, у досліджуваних виникають утруднення, що заважає глибокому та повному розумінню тексту. Тому правильно визначити концепт і ключові слова тексту та надати повні аргументовані відповіді на запитання і правильно розв'язати завдання змогли далеко не всі досліджувані. Результати констатуючого експерименту представлено на рис. 1.

Таким чином, констатуючий експеримент підтвердив, що рівень засвоєння студентами навчальних текстів тісно пов'язаний зі сформованістю умінь опрацьовувати друковану інформацію – недостатня сформованість операцій

Рис. 1. Рівні засвоєння інформації студентами.

інформаційно-пізнавального та смислового опрацювання текстового повідомлення зумовлює невисокий рівень засвоєння сприйнятого матеріалу.

Ефективність засвоєння тексту залежить від рівня сформованості умінь проводити смислове та інформаційно-пізнавальне опрацювання друкованого джерела. Уміння структурувати, переструктуровувати, семантично зважувати та розмежовувати інформацію є необхідною умовою повного та глибокого засвоєння тексту. Як показали результати констатуючого експерименту, несформованість основних когнітивних операцій читання та прийомів діалогічної взаємодії з текстом заважає повному та глибокому розумінню навчальних текстів, що негативно впливає на процес засвоєння знань.

Невисокий рівень засвоєння студентами текстової інформації, пов'язаний з несформованістю умінь опрацьовувати друковане джерело, недостатнім володінням провідними когнітивними операціями читання та прийомами діалогічної взаємодії з текстом, зумовлює необхідність спеціального формування у студентів прийомів опрацювання тексту.

Третій розділ "Формування у студентів прийомів засвоєння текстової інформації" містить обґрунтування та докладну характеристику програми формування у студентів основних операцій інформаційно-пізнавального та смислового опрацювання друкованого джерела, яка була втілена під час читання спецкурсу "Психологічні основи опрацювання навчального тексту". У формуючому експерименті брали участь студенти третього курсу природничо-географічного факультету Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова та студенти другого і третього курсу філологічного факультету Кіровоградського державного педагогічного університету. Загалом формуючим експериментом було охоплено 74 студенти.

При розробці зазначеної вище програми ми враховували, що формування умінь ефективного опрацювання друкованих джерел потребує засвоєння студентами відомостей про етапи засвоєння інформації, основні положення теорії тексту, прийоми та способи опрацювання друкованих джерел. Програмою спецкурсу передбачалося проведення лекційних та практичних занять. На лекційних заняттях досліджувані отримували теоретичні відомості, які допомагали їм оволодіти навичками роботи з текстом при проведенні практичних занять, програма яких включала завдання на формування у студентів операцій структурування, переструктурування, стиснення та розгортання, семантичного зважування та розмежування текстової інформації. Також ми звертали увагу на формування умінь діалогічної взаємодії з текстом.

З урахуванням необхідності формування у студентів зазначених вище операцій опрацювання тексту нами була розроблена система навчальних завдань.

При постановці перед студентами першого навчального завдання, спрямованого на вироблення умінь структурувати та переструктуровувати текстове повідомлення, досліджувані отримували відомості про основні положення теорії тексту (зокрема, про зовнішню та внутрішню структуру текстового повідомлення) та способи опрацювання друкованого джерела. Зверталася увага на те, що розуміння тексту являє собою перехід від зовнішньої його структури до внутрішньої. До складу завдань на виявлення поверхової та смислової структури тексту входили читання тексту за алгоритмом, виділення в тексті рівнів рефлексивної, теоретичної та фактологічної інформації, виділення ключових слів, формулювання основної думки повідомлення, складання плану тексту, переказ текстового повідомлення, складання блок-схеми тексту, написання тез та конспекту, анотування, резюмування та коментування тексту. Виконання перерахованих вище завдань передбачає не лише використання операцій структурування, стиснення, узагальнення та смислового аналізу текстового матеріалу, а й відтворення змісту прочитаного, що є важливим засобом як когнітивної взаємодії з текстом, так і контролю за результатами опрацювання друкованого джерела.

Друге навчальне завдання передбачало відпрацювання у досліджуваних умінь діалогічної взаємодії з текстом. Як відомо, проведення пізнавального діалогу з текстом є однією з важливих процедур інформаційно-пізнавального читання. Запитання, які виникають у читача в процесі опрацювання тексту, виступають у ролі мисленнєвих опор, що допомагають утримувати матеріал в пам'яті, встановлювати смислові зв'язки між його окремими елементами, фіксувати основні смислові вузли тексту, прогнозувати його зміст. Такі запитання підтримують увагу та пізнавальний інтерес читача, активізують наявні знання, а це сприяє більш успішному розумовому оперуванню елементами тексту. Показником діалогічної взаємодії з текстом також є примітки та зауваження, які читач робить під час опрацювання друкованого джерела. Можна сказати, що такі записи є відображенням виділення реципієнтом проблемних ситуацій в тексті; вони відображують ставлення читача до матеріалу, його згоду або незгоду з позицією автора.

Під час спеціального навчання приділялася увага тому, щоб навчити студентів користуватися зручною для них системою позначок при опрацюванні тексту.

Підкреслення ключових слів, основних положень та використання умовних позначок сприяють швидкому знаходженню в тексті основної інформації та того матеріалу, який необхідно використати при відповіді на поставлене запитання. Опрацювавши друковане джерело з використанням системи умовних позначок, при подальшому звертанні до нього читач має змогу витратити менше часу на пошук необхідної інформації. З часом можна простежити, чи змінилося розуміння тексту читачем, адже підкреслення та позначки є графічним відображенням того, як реципієнт "розставляв акценти" в опрацьованому матеріалі. Набуваючи нових знань, студенти можуть виділити в раніше вивченому тексті нові аспекти, нові проблемні ситуації, тому розподіл "акцентів" в тексті з часом змінюється.

Останнє навчальне завдання, яке виступало завершальним етапом роботи з формування умінь смислового та інформаційно-пізнавального опрацювання тексту, передбачало відпрацювання умінь давати аргументовану відповідь на запитання за змістом тексту та розв'язувати завдання з психології. Різні види запитань (закриті, відкриті) дають можливість перевірити, наскільки глибоко та повно студент зрозумів текст. Аргументована відповідь на запитання вимагає розуміння матеріалу, уміння аналізувати та синтезувати інформацію. Зазначений вище вид роботи з текстом є одним з варіантів використання набутої інформації в діяльності. Під час відповіді студент може переосмислювати матеріал, що призводить до кращого розуміння та закріплення опрацьованої інформації в пам`яті. Також одним з видів актуалізації матеріалу є розв`язання завдань (такий вид роботи також сприяє кращому осмисленню та закріпленню матеріалу в пам'яті). Уміння оперувати набутими знаннями під час розв'язання задач свідчить про те, що опрацьований матеріал засвоєно та включено в когнітивну сферу особистості. Аргументована відповідь на запитання, відстоювання власної точки зору та розв'язання задач сприяють закріпленню навичок оперування матеріалом.

Таким чином, в процесі реалізації розробленої навчальної програми студенти оволодівали основними операціями опрацювання текстового матеріалу: вчилися ефективно структурувати, переструктуровувати, семантично зважувати та розмежовувати, стискати та розгортати друковану інформацію, вести діалог з текстом, використовувати набуту інформацію в навчально-практичній діяльності та фіксувати результати опрацювання текстового матеріалу.

Показниками сформованості у студентів умінь опрацьовувати друковане джерело слугували: уміння складати пізнавальний план тексту, писати анотацію та резюме до опрацьованого матеріалу, виділяти ключові слова текстового повідомлення та уміння використовувати набуту інформацію в діяльності при розв"язанні задач. Виконання перерахованих вище текстових завдань передбачає наявність умінь структурувати, стискати, семантично зважувати та переструктуровувати текстову інформацію.

Результати контрольного діагностування, проведеного нами після вивчення досліджуваними спецкурсу "Психологічні основи опрацювання навчального тексту", показали, що студенти експериментальної групи навчилися чітко структурувати текст, узагальнюючи та стискаючи вихідне повідомлення, та переструктуровувати текстову інформацію, відображуючи при цьому суттєві зв'язки

між основними змістовими блоками тексту, створюючи їх смислову ієрархію. Як наслідок, оцінки за виконання завдань під час проведення контрольного діагностування були значно вищими, ніж під час контрольного зрізу перед початком формуючого експерименту. В порівнянні з результатами виконання завдань контрольною групою студентів, досліджувані експериментальної групи показали значно вищий рівень сформованості операцій опрацювання тексту.

Також результати контрольного діагностування показали, що студенти експериментальної групи після курсу спеціального навчання виявили більш високий рівень сформованості діалогічної взаємодії з текстом. Якщо перед початком формуючого експерименту більшість студентів не виявила схильності до діалогічної взаємодії з текстом, то під час контрольного діагностування у досліджуваних можна було побачити прагнення провести діалог з повідомленням, яке виражалося в оцінюванні опрацьованого матеріалу, емоційному реагуванні на текст, погодженні або непогодженні з авторською позицією, постановці діалогічних запитань до тексту.

Результати формуючого експерименту наводяться нижче у таблиці № 1, де відображено рівень засвоєння текстової інформації студентами експериментальної та контрольної груп.

Таблиця 1

Рівень засвоєння текстової інформації студентами експериментальної та контрольної груп (у %).

Рівень опрацювання текстової інформації	Експериментальна група		Контрольна група	
	перед початком формуючого експерименту	після спеціального навчання	перед початком формуючого експерименту	після спеціального навчання
високий	5,56 %	22,22 %	7,89 %	7,89 %
середній	50 %	61,11 %	47,37 %	50 %
низький	44,44 %	16,67 %	44,74 %	42,11 %

Як видно з наведених вище результатів, контрольне діагностування показало значне зростання рівня умінь опрацьовувати друковане джерело у студентів експериментальної групи; це вплинуло на зростання рівня засвоєння досліджуваними навчального тексту (порівняно з контрольним зрізом перед початком формуючого експерименту показники високого рівня опрацювання текстового матеріалу студентами експериментальної групи зросли відповідно з 5,56% до 22,22%). Отримані в процесі дослідження дані свідчать, що розроблена нами навчальна програма виявилася ефективною.

Метою та кінцевим результатом навчальної діяльності є засвоєння знань. Джерелом навчального матеріалу виступають підручники, посібники, наукові статті, читання яких вимагає не просто переробки викладеного матеріалу, а ефективного опрацювання текстової інформації з метою її засвоєння. Тому

володіння прийомами опрацювання тексту є необхідною умовою ефективного засвоєння знань.

В ході формуючого експерименту нами було доведено, що впровадження розробленого нами спецкурсу в навчальний процес дозволило збільшити кількість студентів з високим рівнем засвоєння інформації з 5,56% до 22,22 % та одночасно зменшити кількість студентів, що мають низький рівень засвоєння тексту з 44,44% до 16,67%. Слід зауважити, що при цьому спостерігалося порівняно незначне зростання кількості студентів, що мають середній рівень засвоєння текстової інформації (з 50% до 61,11%). Підвищення рівня опрацювання тексту відбулося за рахунок оволодіння студентами основними операціями читання та прийомами діалогічного опрацювання текстового матеріалу.

У **висновках** узагальнено результати теоретичного та експериментального дослідження, окреслено перспективи подальшої розробки проблеми. Таким чином, одержані результати дозволяють констатувати, що досягнуто основну мету дослідження та підтверджено його гіпотези.

ВИСНОВКИ.

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення проблеми засвоєння текстової інформації студентами вищих педагогічних закладів освіти, яке полягає у підвищенні рівня опрацювання ними тексту за рахунок оволодіння основними операціями читання та прийомами діалогічного опрацювання друкованого матеріалу.

1. Процес засвоєння інформації охоплює наступні, тісно взаємопов'язані між собою етапи: сприймання матеріалу, його розуміння, запам'ятовування, зберігання та актуалізацію – відтворення та використання в діяльності (навчальній та професійній). При сприйманні матеріалу необхідним є його розуміння, що сприяє кращому закріпленню інформації в пам'яті. Осмислене запам'ятовування сприяє кращому зберіганню та більш точному і повному відтворенню опрацьованої інформації. Постійне використання вивченого матеріалу в навчально-професійній діяльності допомагає переосмислити та краще зберегти необхідну інформацію, пов'язати її з раніше набутими знаннями та з новим матеріалом, який підлягає опрацюванню.
2. Провідним фактором ефективності засвоєння навчального матеріалу та центральною ланкою процесу засвоєння знань виступає розуміння інформації, яка опрацьовується. Розуміння навчального матеріалу допомагає структурувати інформацію, що сприяє кращому запам'ятовуванню матеріалу. Це дозволяє зробити висновок, що розуміння навчального тексту, яке здійснюється за допомогою когнітивних операцій читання, виступає передумовою ефективного засвоєння текстової інформації.
3. Основою умінь опрацьовувати текстову інформацію є сформованість когнітивних операцій читання, прийомів діалогічної взаємодії з текстом, наявність базових знань з психології читання та теорії тексту. Сформованість когнітивних операцій читання передбачає володіння операціями структурування та переструктурування тексту, семантичного зважування та розмежування інформації, її стиснення та розгортання. Володіння перерахованими вище операціями допомагає

студентам формулювати основну думку повідомлення, виділяти ключові слова, складати план, схему, блок-схему тексту, його конспект, анотацію та резюме, знаходити в друкованому матеріалі відповіді на запитання за змістом тексту, розв'язувати задачі з певної галузі знань.

Діалогічна взаємодія з текстом передбачає здатність читача знаходити в тексті проблемні ситуації та відшукувати відповіді на них, уміння ставити автору запитання та полемізувати з ним, уміння складати коментар до тексту, який відбиває основний зміст вихідного повідомлення та результати його осмислення читачем. Самостійне формулювання запитань до вихідного повідомлення допомагає краще осягнути смисл тексту, що дозволяє більш повно та глибоко засвоїти опрацьовану інформацію.

4. Невисокий рівень засвоєння студентами текстової інформації, який пов'язаний з несформованістю умінь опрацьовувати друковане джерело, недостатнім володінням провідними когнітивними операціями читання та прийомами діалогічної взаємодії з текстом, зумовлює потребу в спеціальному формуванні у студентів прийомів опрацювання тексту. Як показали результати констатуючого експерименту, несформованість основних когнітивних операцій читання та прийомів діалогічної взаємодії з текстом є перешкодою повного та глибокого розуміння навчальних текстів, що негативно впливає на процес засвоєння знань.

5. Провідними навчальними завданнями, які забезпечують формування основних прийомів опрацювання текстової інформації, слід вважати виділення концепту тексту, побудову смислової структури текстового повідомлення, резюмування та конспектування тексту, відповіді на запитання, розв'язання задач та встановлення діалогічної взаємодії з текстом.

В процесі розв'язання перерахованих вище завдань студенти оволодівають основними прийомами інформаційно-пізнавального та смислового читання, які передбачають сформовані уміння когнітивно опрацьовувати інформацію, проводити діалогічну взаємодію з текстом, фіксувати результати читання та породжувати власні тексти, що виступають відображенням результату взаємодії з вихідним повідомленням.

6. Програма формування умінь опрацьовувати текстову інформацію повинна включати наступні етапи:

1. Постановка перед студентами основних навчальних завдань та забезпечення процесу прийняття ними цих завдань.

2. Відпрацювання у студентів умінь інформаційно-пізнавального та смислового опрацювання тексту.

3. Забезпечення використання студентами в процесі навчальної діяльності набутих умінь інформаційно-пізнавального та смислового опрацювання тексту.

4. Визначення рівня сформованості умінь опрацьовувати друковане джерело та впливу даних умінь на ефективність засвоєння навчального матеріалу.

7. Введення в навчальний план спецкурсу "Психологічні основи опрацювання навчального тексту" сприяє зростанню рівня засвоєння текстової інформації при опрацюванні студентами друкованих джерел. Спеціальне навчання студентів прийомам опрацювання тексту спрямоване на ефективне досягнення цілей навчання

у вищому навчальному закладі та підвищення професійного рівня майбутніх спеціалістів.

Обсяг нашого дослідження не дозволив розглянути низку питань, які допомогли б поглибити знання з проблеми засвоєння знань. Перспективним слід вважати розгляд таких питань, як вплив індивідуальних особливостей студентів на засвоєння навчального матеріалу, залежність процесу засвоєння інформації від структурно-семантичних особливостей тексту, залежність процесу засвоєння інформації від рівня сформованості когнітивних структур особистості та розробку відповідних методик та програм.

Основні положення та результати дослідження відображені у таких **публікаціях** автора:

1. Виходцева О.А. Розуміння та запам'ятовування як фактори засвоєння текстової інформації студентами вищих педагогічних закладів освіти // Психологія. Збірник наукових праць НПУ імені М.П.Драгоманова. - Вип. 12. - К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2001. - С. 340-348.
2. Виходцева О.А. Особливості засвоєння навчальних текстів студентами // Актуальні проблеми психології. - Т. 1.: Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. - К.: Інститут психології імені Г.С.Костюка АПН України, 2002, частина 7. - С. 19-27.
3. Виходцева О.А. Формування у студентів прийомів опрацювання текстової інформації // Психологія. Збірник наукових праць імені М.П.Драгоманова. - Вип. 19. - К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2003. - С. 226-230.
4. Виходцева О.А. Особливості опрацювання навчальних текстів студентами вищих педагогічних закладів освіти // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка АПН України / За ред. Максименка С.Д. – К.: 2004, т. VI, в.5. – С. 63-72.
5. Виходцева О.А. Взаємозв'язок розуміння та знань в пізнавальній діяльності студента // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. - Зб. статей. - Ч.2. - К.: Педагогічна преса, 2001. - С.30-33.
6. Виходцева О.А. Відтворення як фактор засвоєння навчального тексту // Наукові записки: Збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. - К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2001.- Вип. 40. - С.107-108.
7. Виходцева О.А. До проблеми підготовки педагогічних кадрів // Проблеми вищої педагогічної освіти у світлі рішень II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти: Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції – К: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2002. - С. 166-168.
8. Виходцева О.А. Етапи засвоєння навчального матеріалу (на прикладі навчального тексту) // Психологія у XXI столітті: перспективи розвитку: Матеріали VI Костюківських читань (28-29 січня 2003 р.).- Т.1.- К.: Міленіум, 2003.- С.65-68.
9. Виходцева О.А. Навчальний текст як об'єкт засвоєння // Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології: Матеріали Міжнародної наукової

конференції, присвяченої 35-річчю наукової та педагогічної діяльності академіка С.Д.Максименка (17-18 грудня 2001 р., м. Київ).- Т.П.- К.: Міленіум, 2002.- С.40-44.
10. Виходцева О.А. Особливості розуміння та запам'ятовування текстової інформації студентами вищих педагогічних закладів освіти // Психолого-педагогічні проблеми підготовки вчительських кадрів в умовах трансформації суспільства: Матеріали Міжнародної науково-теоретичної конференції до 80-ї річниці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова (18-19 жовтня 2002 р.).- Вип. 1.- К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2000.- Ч.1.- С.164-167.

АНОТАЦІЇ

Виходцева О.А. Психологічні особливості засвоєння текстової інформації студентами вищих педагогічних закладів освіти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2004.

Дисертацію присвячено розгляду проблеми засвоєння текстової інформації студентами вищих педагогічних закладів освіти. Процес засвоєння інформації охоплює наступні взаємопов'язані етапи: сприймання матеріалу, його розуміння, запам'ятовування, зберігання та актуалізацію – відтворення та використання в діяльності (навчальній та професійній). Провідним фактором ефективності засвоєння навчального матеріалу та центральною ланкою процесу засвоєння знань виступає розуміння інформації, яка опрацьовується.

Основою умінь опрацьовувати текстову інформацію є сформованість когнітивних операцій читання, прийомів діалогічної взаємодії з текстом, базові знання з психології читання та теорії тексту. Сформованість когнітивних операцій читання передбачає володіння операціями структурування та переструктурування тексту, семантичного зважування та розмежування інформації, її стиснення та розгортання. Розроблена та апробована програма формування у студентів опрацювання тексту, спрямована на ефективне досягнення цілей навчання у вищому навчальному закладі та підвищення професійного рівня майбутніх спеціалістів.

Ключові слова: засвоєння, інформація, текст, розуміння тексту, когнітивні операції опрацювання тексту, діалогічна взаємодія з текстом.

Выходцева О.А. Психологические особенности усвоения текстовой информации. - Рукопись.

Диссертация на получение ученой степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.07 – педагогическая и возрастная психология. - Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2004.

Диссертация посвящена рассмотрению проблемы усвоения текстовой информации студентами высших педагогических учебных заведений.

На основе анализа и обобщения психологической литературы по проблемам усвоения информации, психологии чтения и понимания текста обоснована

актуальность темы исследования, охарактеризованы основные подходы к исследованию проблемы усвоения текстовой информации, факторы, определяющие эффективность усвоения учебного текста, сформулированы концептуальные положения относительно формирования основных операций обработки и усвоения текста студентами педагогических вузов.

Проведение теоретического анализа проблемы усвоения текста показало, что процесс усвоения информации включает следующие этапы: восприятие материала, его понимание, запоминание, сохранение и актуализацию – воспроизведение и использование в деятельности (учебной и профессиональной). Все этапы усвоения тесно взаимосвязаны. При восприятии материала необходимым является его одновременное осмысление (смысловое восприятие); понимание материала позитивно влияет на его запоминание и актуализацию; использование в деятельности и постоянное переосмысление помогают лучшему сохранению информации в памяти.

Ведущим фактором эффективности усвоения учебного материала и центральным звеном процесса усвоения знаний выступает понимание информации. Понимание учебного материала помогает структурировать информацию, что способствует полному и точному запоминанию материала. Следовательно, понимание учебного текста, которое осуществляется с помощью когнитивных операций чтения, является необходимым условием эффективного усвоения текстовой информации.

Эффективность и качество усвоения учебного текста связаны с предварительной обработкой печатной информации. Установка на понимание, поиск информации с целью ответа на вопрос или с целью решения задачи заставляет более внимательно читать текст, нацеливает студентов на глубокое проникновение в семантику текста. Если автор оставляет в тексте лакуны, это стимулирует мыслительную деятельность читателя, подталкивает его к поиску ответов на поставленные к тексту вопросы (в данном случае происходит диалогическое взаимодействие с текстом и самостоятельная постановка вопросов к тексту). Скорость осмысления, умение анализировать и выделять главное выступают основой успешного обучения. Чем лучше студент понял текст, тем более высокой и полной будет степень усвоения материала. Также на усвоение текстовой информации оказывает влияние уровень читательской культуры студента.

Основой умений эффективно обрабатывать текстовую информацию выступает сформированность когнитивных операций чтения (операций структурирования и переструктурирования информации) и приемов диалогического взаимодействия с текстом, а также наличие базовых знаний по психологии чтения и теории текста. Невысокий уровень усвоения студентами текстовой информации, который связан с несформированностью умений обработки печатных источников, недостаточным владением основными когнитивными операциями чтения и приемами диалогического взаимодействия с текстом, обусловливает необходимость специального формирования у студентов приемов работы с текстом.

Главными учебными задачами при формировании основных приемов обработки текста являются выделение концепта текста, построение смысловой

структуры текстового сообщения, резюмирование и конспектирование текста, ответы на вопросы и установление диалогического взаимодействия с текстом. Программа по формированию умений обработки текстовой информации должна включать следующие этапы: целью первого этапа является постановка перед студентами основных учебных заданий и обеспечение процесса принятия этих заданий. Цель второго этапа – выработать у студентов умения информационно-познавательной и смысловой обработки текста. Целью третьего этапа выступает обеспечение использования студентами в процессе учебной деятельности приобретенных умений информационно-познавательной и смысловой обработки текста. На четвертом этапе определяется уровень сформированности умений обработки печатных источников и влияние этих умений на эффективность усвоения учебного материала.

Разработанная учебная программа к спецкурсу "Психологические основы обработки учебного текста" позитивно влияет на повышение уровня усвоения текстовой информации при работе с печатными источниками. Разработанная и апробированная программа формирования у студентов приемов обработки текста направлена на эффективное достижение целей обучения в высшем учебном заведении и на повышение профессионального уровня будущих специалистов.

Ключевые слова: усвоение, информация, текст, понимание текста, когнитивные операции обработки текста, диалогическое взаимодействие с текстом.

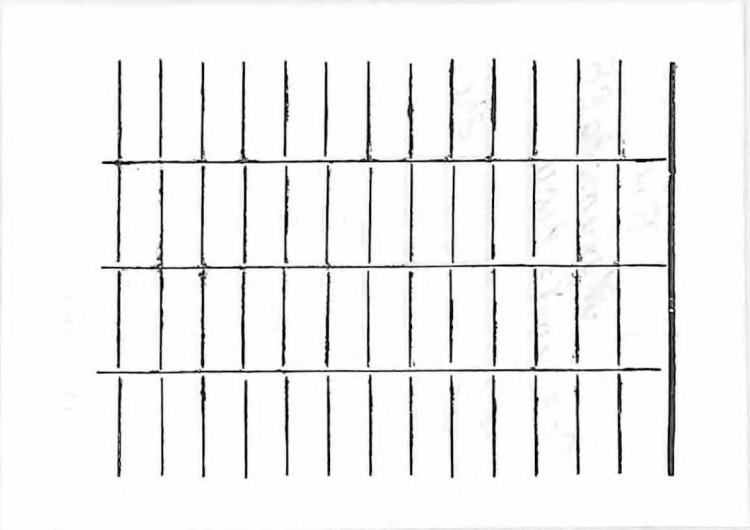
Vyhodtseva O. A. Psychological peculiarity mastering of text information of students of high pedagogical schools. – Manuscript.

The dissertation for the Candidate degree in specialty 19.00.07 - Pedagogical and Developmental Psychology. - N.P.U. of M. P. Dragomanov, Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2004.

Problems of mastering of text information of students of high pedagogical schools view at the dissertation. The processes of learning include next steps: perception of material, understanding, remembering, preservation and actualization – reproduction and utilization for action. All of there steps are linking. The main factor of efficient learning and central stage of mastering is understanding of information.

The main base of processing text information is skill of cognitive reading, skills of dialogical cooperation with a text, using psychological knowledge's and theory of text. Skills of cognitive reading include using of actions of structurating and restructurating, semantically weighting and delimitation information, compression and decompression information. The aim of this method - improve more effective skill into learning operations in high school and we hope that using our method will rise professional level of future specialists.

The main words: mastering, information, text, understanding of text, cognitive processing of text, dialogical cooperation with a text.

Підписано до друку 13.10.2004р. формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Наклад 100 прим.
Зам. № 457
Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9
Друкарня НПУ імені М. П. Драгоманова.
01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
☎ (044) 239-30-26